

BENEŠKA SLOVENIJA: MIGRACIJSKI PROCESI Z VIDIKA OBMEJNOSTI IN NARODOTVORNIH DETERMINANT

Simon Škvor¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Beneška Slovenija: migracijski procesi z vidika obmejnosti in narodotvornih determinant

Beneška Slovenija že vrsto let beleži upad prebivalstva. Današnja neugodna demografska struktura je dediščina emigracije in spreminjanja tradicionalnih socio-ekonomskih modelov. Povezana je z izrazito periferno in obmejno lego ter z zelo občutljivim narodnostnim vprašanjem. Zelo ostarelo demografsko jedro Beneške Slovenije danes ponuja malo razvojnih potencialov. Razvoj v prihodnosti pa je moč graditi predvsem na večplastni integraciji s širšim prostorom. V besedilu je opisana in predstavljena demografska struktura Beneške Slovenije. Na podlagi le-te so ovrednotena demografska gibanja kot osnova za nadaljnji razvoj območja.

KLJUČNE BESEDE: Beneška Slovenija, emigracija, demografska struktura, narodnostna meja, narodnostna manjšina

ABSTRACT

Julian Slovenia: Migration Processes in View of Borderiness and Nation Forming Determinants

Julian Slovenia is for a number of years registering a decline of population. The present unfavourable demographic structure is the heritage of emigration and changing of traditional social-economic models. It is linked with the distinctive peripheral and border position and with the very delicate nationality question. The aged demographic core of Julian Slovenia offers few development potentials. Development in the future can be built above all on a multi-layer integration with the wider space. Described and presented in the contribution is the demographic structure of Julian Slovenia on the basis of which demographic movements as a foundation for further development of the region are evaluated.

KEY WORDS: Julian Slovenia, emigration, demographic structure, nationality border, national minority

UVOD

Beneška Slovenija, pokrajina na skrajnem zahodnem robu slovenstva, predstavlja enega pokrajinskih mozaikov, ki nam vedno na novo odkrivajo segmente naše zgodovine. Proučevanje prostorskih vsebin v Beneški Sloveniji ponuja poseben, že skoraj romantičen odnos med človekom in naravo. Povezanost, ki sama po sebi ni neznanka

¹ Prof. geografije in univ. dipl. sociologije kulture, Srednja upravna administrativna šola Ljubljana; e-pošta: simon.skvor@guest.arnes.si

tudi v drugih okoljih, kljub temu postavlja Benečijo na posebno mesto. Sama vsebina in kombinacija tako družbenih kot naravnih dejavnikov je izoblikovala sicer bogato dediščino, po drugi strani pa tudi izrazito negativne trende, kot so migracije in znotraj njih izseljenstvo. Ena najpomembnejših karakteristik Benečije je tako zagotovo njen izseljenski značaj.

Beneška Slovenija predstavlja eno najizrazitejših slovenskih izseljenskih območij, kjer gre iskati vzroke in jih vrednotiti v sistemskosti prostora. Celostno razumevanje prostora in vseh njegovih vsebin, tudi demografske, pa zahteva tako vertikalni kot horizontalni pristop. To pomeni, da je razumevanje celote ali, na drugi strani, detajlnih prostorskih karakteristik potrebno graditi na kronološki zasnovi in organizaciji posameznih segmentov in vsebin.

Razprava poskuša predstaviti osnovne in najpomembnejše determinante v razvoju Beneške Slovenije, ki so se izoblikovale v komplementarnem odnosu človek – prostor in ki so imele ključno vlogo pri vzpostavljanju in preoblikovanju demografske strukture v Beneški Sloveniji vse do danes.

POKRAJINSKI OKVIR

Pokrajinski okvir in prostorski procesi, povezani z njim, v kontekstu obravnavanja in razumevanja celostne obravnave Beneške Slovenije predstavlja enega ključnih, če ne najpomembnejših elementov, ki nam omogoča razlago in razumevanje vzrokov in posledic demografskih procesov. Najbrž je najpomembnejše dejstvo, da lahko s sicer relativizirano deterministično uporabo prostorskih faktorjev poskušamo razumeti tudi družbeni razvoj pokrajine. Ovrednoten je prostora do te mere, da razumemo povezanost med človekom in prostorom kot odnos, ki se dopolnjuje, pa pomeni izluščiti in odkriti tako rekoč vse plasti, ki sestavljajo prostor. Bistvo obstoja posameznikov in njihovo povezovanje, bivanje, vzpostavljanje stikov in odnosov med njimi, torej njihovo sobivanje v vsebinskem pomenu te besede (coexistence), je v delovanju prostora. (Simmel, 2000)

Prostorska omejitev Beneške Slovenije je razmeroma jasna. Stik različnih reliefnih enot in na drugi strani gorske pregrade ustvarjajo navidezno zaprto prostorsko celoto, ki je le preko rečnih dolin povezana z ostalimi sosednjimi predeli.

Obravnava Beneške Slovenije v pričujočem diskurzu ne bo zajela Rezijske. Razloge za tako odločitev gre utemeljevati deloma z antropološko-kulturnimi in etnološkimi kriteriji, saj lahko nekatere antropološko-kulturne posebnosti in tradicije zasledimo tudi v nekaterih ostalih delih Beneške Slovenije, deloma pa z naravno-geografskimi dejavniki zaprtosti prostora. Pomembno teži tej odločitvi dajejo jezikovne značilnosti Rezijske. Izoblikovanje svojstvenega jezika – rezijanščine – namreč postavlja Rezijsko v nekoliko bolj odmaknjen položaj glede homogenosti Beneške Slovenije. Prav tako zelo močan izolacijski faktor je naravno-geografska lega Rezijske – doline, po kateri teče reka Rezijska (Resia). Izoliranost doline predstavlja ključno determinanto pri več

različnih razvojnih segmentih prebivalcev Rezijske. Poleg že omenjenih jezikovnih in kulturnih posebnosti rezijanske skupnosti je pomemben družbeno-ekonomski razvoj Rezijske. Povezan je z visoko izolacijsko stopnjo Rezijske in z dejstvom, da se v širšem območju (zunaj Rezijske) ni razvilo večje gospodarsko središče, ki bi razvilo gravitacijo (dnevne migracije) Rezijske v taka središča. V tem pogledu Rezijska ne prikazuje enake razvojne slike z ostalo Beneško Slovenijo, ki je gravitacijsko izredno pestro območje, torej ne uniformno, in je ravno zaradi tega prihajalo tudi do zelo različnih migracijskih razvojnih stopenj. Prebivalstvo Rezijske izpušča razvojno stopnjo gravitacije (dnevni ali krajši migraciji) in prehaja v trajnejšo (sezonsko) emigracijo (primer je sezonska emigracija Rezijske, ki so se ukvarjali z brusaštvom).

Pokrajinska enota, obravnavana pod imenom Beneška Slovenija, zajema "ozemlje med slovansko-romansko etnično mejo na jugozahodu, beneško-nemško državno mejo med 1508 in 1797 na severozahodu ter reko Idrijo (Judrio) na jugovzhodu". (Stranj, 1999: 111) Stranjeva opredelitev območja Beneške Slovenije seveda zahteva natančnejši zgodovinski oris, saj se omejitev naslanja na oblikovanje politične meje in narodnostni stik, torej, pojmovanje Beneške Slovenije skozi zgodovinski razvojni aspekt. Vsebinske opredelitve pokrajinskega označevanja Beneške Slovenije se razlikujejo pri primerjavi opisov različnih avtorjev. Vzrok za te razlike gre iskati v uporabi različnih kriterijev (najpogostejši so jezikovni, etnični, geomorfološki), s katerimi avtorji opredeljujejo oziroma omejujejo Beneško Slovenijo. Pri nekaterih avtorjih so opazna tudi temu primerno različna poimenovanja območja Beneške Slovenije. Od številnih razlag je na tem mestu izbranih le nekaj najznačilnejših, takih, ki so pogosto navedene v literaturi in so torej strokovno sprejete.

Najsplošnejša Rutarjeva opredelitev iz 1899. leta umesti Beneško Slovenijo v severovzhodni kot italijanske pokrajine Videm (Udine) in se vleče ob avstrijski meji od Goriških brd do Kanina. Približna meja tega jezikovnega predela proti furlanskemu življu so jugozahodni obronki čedadskega predgorja, Tilment, Bela ter razvodno gorovje med Rezijsko in Rekolano.² (Rutar, 1899: 3–4) Tako omejen prostor po Rutarju obsega okoli 415 km².

Grafenauer v ime Beneška Slovenija vgradi tri različne pomene:

- narodnostnega, ki predstavlja ozemlje slovenske poselitve, omejene na hriboviti del beneškega ozemlja v Italiji med 1866 in 1918 (ko je kraljevina Italija tu mejila s habsburško monarhijo),
- drugi, nekoliko ožji pomen, predstavlja Beneška Slovenija brez Rezijske, ki je poleg Beneške Slovenije upoštevana kot posebna enota,
- tretji, zgodovinski pomen, ki sega v 13. in 14. stoletje, ko se je za hribovsko slovansko ozemlje uporabljalo ime "Schiavonia veneta". (Grafenauer, 1977: 97).

Nekateri avtorji pripisujejo imenu Beneška Slovenija – Slavia Veneta – le območje

² Avstrijska meja, ki jo omenja Rutar, je bila meja med habsburško monarhijo in kraljevino Italijo med letoma 1866 in 1918. Meja se je blizu kraja Budigoj stekla po reki Idriji in od tam sovpada z današnjo mejo med Italijo in Slovenijo.

Nadiških dolin. Taka označitev bi do neke mere lahko veljala za italijansko terminologijo in to predvsem zato, ker so bile Nadiške doline sorazmerno pogoste je omenjane v zgodovinski literaturi (Stranj, 1999: 110). Druga interpretacija je zgodovinsko dejstvo, da so imele Nadiške doline neko stopnjo samouprave (vaške skupnosti), ki so imele pravico odločanja o nekaterih, tudi pravnih zadevah prebivalstva. Obdobje, ko so bile Nadiške doline deležne take samouprave, je bilo obdobje nadvlade Beneške republike. Terske doline take vrste samoodločanja niso poznale.

Poimenovanje, ki se ne naslanja na jezikovni in etnični kriterij, ampak na zemljepisno lokacijo in geomorfologijo, je ime "Prealpi Giulie" (Julijske Predalpe), ki ga na primer uporablja Steinicke. Pokrajinsko to enoto sestavlja predalpsko, povečini flišno hribovje, ki se dviga iz Furlanske nižine proti Alpam. Steinicke Julijske Predalpe (torej Beneško Slovenijo) razdeli na severne in južne Julijske Predalpe, doda pa še vmesno enoto nižjega gričevja med občinama Čenta in Praprotno – "Slavia collina" ali Beneško gričevje.

Morfološko determinanto je uporabil tudi popis prebivalstva leta 1936, ki je območje devetih občin s pretežno slovenskim prebivalstvom (Bardo, Tipana, Podbonesec, Sovodnje, Grmek, Dreka, Srednje, Sv. Lenart in Špeter) poimenoval kot "Alta Slavia" (Visoka Slavia). K območju ni prišteta Rezija. (Stranj, 1999: 111)

Z geomorfološko determinanto opredeljeno območje Beneške Slovenije nam omogoči umeščanje družbenih elementov v pokrajino, pri čemer imamo seveda v mislih samo konstitucijo prostora in človeškega faktorja v njem. Antropološki vidik obravnave pokrajine v Beneški Sloveniji namreč ne more mimo deterministično obarvanih sklepov. V tem smislu v sosednjih pokrajinah (npr. Furlanski nižini) ne naletimo na tako močan vpliv naravno-geografskih elementov.

SINTEZA ZGODOVINSKEGA RAZVOJA BENEŠKE SLOVENIJE ALI ZGODOVINSKE DETERMINANTE

Kronološki prerez razvoja Beneške Slovenije je razdeljen na sedem faz, znotraj katerih se je izoblikovala določena komponenta ali značilnost pokrajine, determinanta torej, ki kot del celote najbolj zaznamuje Benečijo v določenem obdobju. Posebnost v tem oziru pa je stalnost determinant – njihov pojav v določenem obdobju, na drugi strani pa svoj vpliv posledično pustijo na družbenih strukturah vse do danes. Glavne skupine determinant, ki opredeljujejo prostor Beneške Slovenije kot celoto, obsegajo nacionalni oziroma narodnostni vidik, jezikovni, politični, verski, ekonomski vidik in končno, vidik obmejnosti. Skupka zgodovinskih determinant, ki opredeljujejo Benečijo, oziroma jo zaznamujejo, ne gre pojmovati hierarhično, ampak sistemsko, korelativno. Medsebojni vplivi posameznih kategorij so v celostnem obravnavanju tako majhnega prostora, kot je Beneška Slovenija, namreč zelo intenzivni. Intenzivnost medsebojnega vpliva pa se kaže v družbenih procesih v Beneški Sloveniji.

Zgodovinske determinante so torej stalnice v razvoju in konsolidiranju prostora

Beneške Slovenije, medsebojna intenziteta med posameznimi segmenti pa je proces, ki je odražal oziroma še odraža dejansko družbeno (vsebinsko) stanje prostora:

- narodnostna determinanta,
- jezikovna determinanta,
- politična determinanta,
- verska determinanta,
- ekonomska determinanta,
- determinanta obmejnosti.

Narodnostno determinanto tvorijo skupine Rimljani, Langobardi (Furlani), Slovani, Italijani, ki so v takem kronološkem zaporedju tudi zaznamovali to ozemlje. Zaznamovanost je moč razumeti kot vpliv na prostor: tako fiziognomsko kot antropološko. Moč posamezne narodne skupine se namreč odraža tudi v tem, da so kasnejše narodnostne skupine, ki so poseljevale Beneško Slovenijo, prevzemale značilnosti, ki so jim bile konec koncev lahko tudi vsiljene, so se pa obdržale v drugi kulturi (tako so Langobardi prevzemali rimsko dediščino, Slovani langobardsko ...; primere najdemo v onomastiki, šegah, običajih, načinu gradnje in ekonomskih modelih). Narodnostni vidik je v Beneški Sloveniji pravzaprav posebnost. Približno v 7. in 8. stoletju se tukaj vzpostavi narodnostni stik med romanskim in slovanskim narodnostnim prostorom, ki se ohrani tako rekoč vse do danes. V evropskem prostoru je to eden izmed redkih stikov, ki je kronološko tako dolgo in trdno konsolidiran in se je "mikroprostorsko" minimalno spreminjal.

Vzporedno z narodnostno se izoblikuje tudi *jezikovna determinanta* Beneške Slovenije. Jezikovno osnovo predstavlja romanska in slovanska podlaga z vmesno furlansko jezikovno enklavo. Jezikovna institucionaliziranost Beneške Slovenije se na eni strani kaže v onomastiki – poimenovanju krajev –, katerih imena nosijo imenoslovno dediščino kultur, na drugi strani pa je raba jezika zreducirana na določene segmente: uradno, neuradno, legitimno, institucionalno. Uporaba jezika z vidika sistemskega vrednotenja družbe v prostoru z izoblikovanimi pravnimi in vrednostnimi normami se odraža kot delovanje različnih faktorjev – zgodovinskih, političnih, narodnostnih in verskih, če omenimo le najvplivnejše, ki so vplivali na uporabo določenega jezika ali več jezikov hkrati. V sliki zgodovinskega spomina jezik v zadnji instanci opredeljuje jedro istovetnosti nekega naroda, skupnosti ali posameznikov (Ruttar, 2000: 5–7). Po Ruttarju je ravno to osrednje vprašanje Benečije.

Prekrivanje med narodnostno in jezikovno determinanto določa *politična determinanta* – prekrivanje v smislu (ne)ujemanja narodnostne in jezikovne komponente. V kronološkem zaporedju političnih institucij so Beneško Slovenijo zaznamovali: rimska Akvileja, langobardski limes, vmesna stopnja slovanske poselitve, prisotnost Frankov, nemški vpliv upravne fevdalne ureditve in prisotnost majhnih grofij, pomembno obdobje oglejskih patriarhov, Beneška republika, avstro-ogrska monarhija, Italija, Jugoslavija in Slovenija. Neujemanje jezikovne in narodnostne slike v Beneški Sloveniji sta od 8. stoletja dalje določala formula stalno prisotne slovanske podlage (narodnostne in jezikovne) in menjavanje neslovanskih političnih tvorb. Postopoma

se je izoblikovala jezikovna dvojnost ne samo med mesti in podeželjem, ampak bolj pomembna dvojnost znotraj same demografske strukture Beneške Slovenije – ki je bila izrazito kmečka – v uradni in neuradni rabi jezika. Neuradna raba je mišljena kot pogovorna raba jezika, torej uporaba in prisotnost narečij v Beneški Sloveniji. Pomembno je poudariti tudi dvojnost v smislu dvojezičnosti, ki jo je narekovala raba jezika na institucionalni ravni, v šolstvu, uradništvu, političnem javnem življenju (primer italijanskega jezika kot najagresivnejšega med uradnimi jeziki v Benečiji).

Politična determinanta začne dobivati jasnejšo sliko po drugi svetovni vojni. Čeprav je povojno obdobje v smislu narodnostnega in jezikovnega vprašanja zelo turbulentno, pa je na nek način vendarle ravno to obdobje zelo jasno začrtalo politični tok ne samo Benečije, ampak celotnega romansko-slovanskega stika med Slovenijo in Italijo. Izoblikujejo se trije segmenti, ki tvorijo politično komponento Beneške Slovenije:

- Italijanska država z jasno začrtano politiko glede vprašanja svoje vzhodne meje, predvsem pa vprašanja, ki se dotika slovenske manjšine v Furlaniji - Julijski krajini. Politična usmeritev Italije v takratni blokovski delitvi sveta je bila na strani demokratičnih družb, tako je bila potrjena tudi njena politična kredibilnost v smislu političnega delovanja do manjšin v Furlaniji - Julijski krajini in še posebej v Beneški Sloveniji.
- Na drugi strani se je izoblikovala država Jugoslavija, v kateri so bili tudi Slovenci. Socialistična ureditev Jugoslavije je predstavljala zelo jasen protipol Italiji, ki je Slovence v Italiji poistovetila z jugoslovansko politično ureditvijo in jih okarakterizirala kot sovražnike, oziroma še huje, kot odvečni in moteči element Italije. Pereče tržaško vprašanje, ki je po drugi svetovni vojni kulminiralo v političnem boju, je z jugoslovanskega stališča preferiral ideološki faktor, s strani italijanskega pa nacionalnega. To dejstvo je seveda zlahka prešlo v novo obliko iredentizma na Tržaškem. Beneška Slovenija je, čeprav postavljena v senco perečega tržaškega vprašanja, tudi sama zelo intenzivno doživljala povojno obdobje. Vprašanje politične meje se je rešilo takoj po vojni in upravljanje je prešlo v roke Italiji. Tak razvoj zgodovinskih dogodkov pa je v Beneški Sloveniji povezan s posebnostmi socialnega, kulturnega in tudi političnega razvoja, pogosto povezanega z agitiranjem in političnimi pritiski italijanskih struktur.
- Tretji segment v tem sklopu je prisotnost meje kot tvornega elementa prostora Beneške Slovenije. Konsolidirana meja je z opredelitvijo povojnih političnih tokov dobila novo dimenzijo na eni strani strogega ločevanja, na drugi pa ravno zaradi tega tudi funkcijo kohezivnega elementa med slovensko manjšino v Italiji in njenim zaledjem v Sloveniji.

Verska determinanta ima v zgodovinskem okviru Beneške Slovenije poseben pomen. Nastop krščanstva in dolga doba oglejskih patriarhov, ki so tudi med prebivalstvom Benečije zasidrili krščanstvo – predvsem mislim tukaj na slovensko prebivalstvo – predstavlja pomemben element v jezikovnem in narodnostnem buditeljstvu. Zavest,

ki jo je v ljudeh (Benečanih) zbudila vera, je bila posledica posebne sekularizacije cerkve, ki se je v Beneški Sloveniji mogoče najbolj uresničila oziroma posebila z Ivanom Trinkom - Zamejskim, kasneje pa z msgr. Gujonom in številnimi duhovniki, ki so opravljali bogoslužje v slovenskem jeziku, skratka osebami, ki so predstavljale (posebljale) neke vrste boj na ravni narodnostne zavednosti, znotraj te pa predvsem jezikovne, kulturne in konec koncev tudi politične integritete.

Bolj kot samo krščansko izročilo v Beneški Sloveniji, se postavlja v ospredje ljudska religioznost, prepredena s krščanskim elementom in cerkvi jo kot simbolom narodne zavesti, ki se najbolj utrjuje skozi slovenski jezik. Verska determinanta v celostni podobi Beneške Slovenije zgodovinsko torej dopolnjuje tako narodnostno, jezikovno kot politično determinanto.

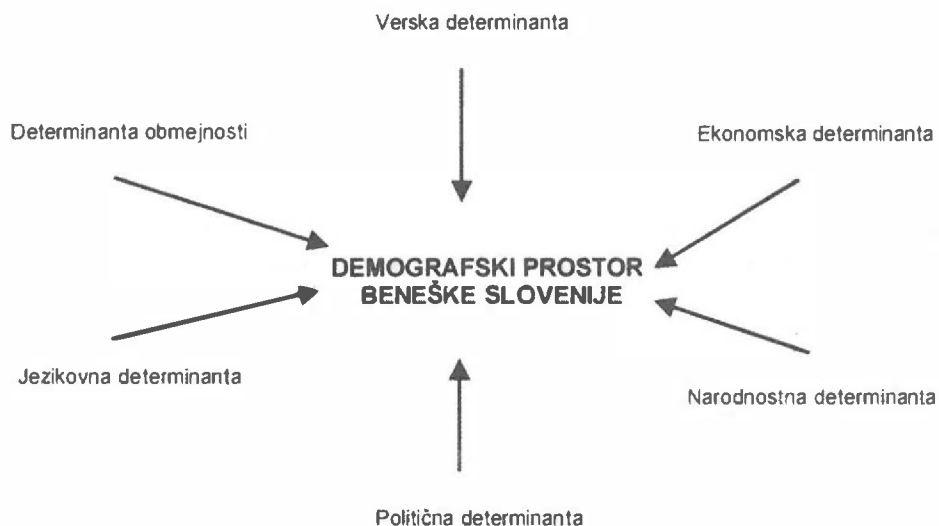
Ekonomska determinanta je odražala dve izmed bolj pomembnih karakteristik, ki nam omogočajo nekoliko globlji pogled tudi v demografsko strukturo Beneške Slovenije. Prva karakteristika so ekonomski modeli, aktivnosti, ki temeljijo na kmetijstvu, domači obrti (rokodelstvu) in se, gledano zgodovinsko, minimalno spreminjajo, druga pa sta geografska lega in značaj Benečije, ki sta z vidika ekonomičnosti neugodna. Je namreč izrazito periferno ter naravno-geografsko zelo neugodno območje. Poleg tega pa je bil evolutivni tok razvoja v časovnem obdobju od leta 1800 dalje podvržen vedno globljim spremembam, ki so močno zarezale v strukturo Benečije. S pojavom industrije se začnejo spreminjati stari ekonomski modeli, ki temeljijo na samoporabi, spreminja se socio-ekonomska struktura prebivalstva (Bergnach, 1991). Okvir za analizo ekonomske strukture Beneške Slovenije je aspekt center – periferija. Ekonomsko-politični vidik, ki ga podaja prej omenjeni odnos, nam podaja na nek način predvidljivo dominacijo centra, kar seveda povzroči odtok resursov s šibkejše periferije. Ekonomska determinanta jasno določi mejnike, ko začne tradicionalna ureditev Benečije izgubljati svojo podobo, s tem pa tudi prebivalstvo.

Zadnja determinanta, obravnavana v tem sklopu, bo *determinanta obmejnosti*. Obmejni segment v Beneški Sloveniji oziroma v celotni pokrajini Furlaniji - Julijski krajini ima več plasti, ki jih lahko vrednotimo znotraj kronološkega kriterija. Tako je pomemben vidik konsolidacija meje, njen zgodnji pojav v Benečiji, njeno spreminjanje in končno njen pomen oziroma vpliv, ki ga je imela na prebivalstvo na obeh straneh meje. Ta vidik je prav zaradi močnega vpliva in širokega pomena obmejnosti obširneje predstavljen v podpoglavju.

BENEŠKA SLOVENIJA – NARODNOSTNI, KULTURNI IN JEZIKOVNI STIK ALI RAZKOL – DETERMINANTA OBMEJNOSTI IN ZAKAJ JE POMEMBNA

Vidik obmejnosti je nedvomno komponenta, ki ima večplasten in zelo pomemben vpliv na izoblikovanje Beneške Slovenije kot celote. Da bi ta vpliv lahko dojel pravilno in v celoti ter ga razumeli res kot neke vrste kreativni faktor, predvsem družbenogeo-

Slika 1: Stalnice v razvoju prostora Beneške Slovenije

geografskih potez Beneške Slovenije, moramo opredeliti pojem meje, predmete razmejitve ter pojav in spreminjanje mejne črte v Beneški Sloveniji in širše.

Geografski koncept proučevanja obmejnosti je osredotočen predvsem na prostorski, teritorialni vidik, ki ga definira meja. Ta s svojo eksistenco določa prostorsko pripadnost posameznikov celoti, kar se lahko izkazuje skozi parcialne družbene elemente, ki so skupni določeni entiteti, kot so na primer jezik, kultura, identiteta (Galluser, 1994). Taka, po Galluserju, tradicionalna opredelitev meje v politično-geografskem smislu predstavlja mejo kot označevalca roba narodnostnega območja ali pa, druga označba, kot razmejevalni člen znotraj homogene enote (Minghi, 1991).

Pojem meje je pravzaprav zelo abstrakten in je ključnega pomena pri vseh medsebojnih razmerjih. Pogosto meja označuje polje delovanja dveh nasprotnih si akcij, ki si druga drugi določata mejo po principu neke (ne)dorečene sredinskosti. (Simmel, 2000) Gre seveda za sociološki vidik meje, ki pa lahko zavzema tudi druge medije, kot sta v našem primeru prostor ali pa ideološka ali narodnostna komponenta. Izredno velik in močan vpliv ima v kontekstu ustvarjanja skupnostne ideologije. Le-ta je namreč zavarovana ravno z mejo – politično mejo. (Šumi, 2000) Taka konotacija meje ima v Beneški Sloveniji vsekakor svoje mesto. Dejstvo, da je meja zarezala narodno enotno tkivo, nam potrjuje dejstvo o nesredinskosti same meje, torej o neenakem polju gravitacije do same mejne črte. Širši pomen prisotnosti meje v prostoru pa de iure označuje rob državne moči in vpliva, torej izrazito protekcionistični značaj mejne črte.

Pojav meje v konkretnem okolju z geografskega vidika izoblikuje mejno pokrajino ("borderland"). To dejstvo izpričuje, da se prisotnost meje ne zreducira samo na razmejitveno črto, ampak se izoblikuje sklop interakcij med enotama, ki jih meja

razmejuje. Obstoj interaktivnosti med obema stranema meje ne pomeni a priori sodelovanja, ampak se odnos giblje znotraj intervala konflikt – sodelovanje (Minghi, 1991). Historični vidik potrjuje mejna območja kot območja kulturnega preskoka in politične nestabilnosti, kjer postajata nacionalna identiteta in kriterij lojalnosti šibkejša (Augelli, 1980). Meja je torej pregrada, vendar je hkrati tudi mnogo več kot to, saj ravno njeno bistvo, omejevanje, vzpodbuja interakcijo.

Obstoj interakcije oziroma sodelovanja, ki je v najboljšem primeru obojestransko, ustvari čezmejno območje ali čezmejno regijo. Terminološka razlika, ki jo ustvari termin čez-mejna, ima seveda vsebinsko vrednost, ki je različna terminu obmejna ali mejna regija oziroma območje. Pomembnost izpostavitve na videz jasnega terminološkega dejstva vidim v opredeljevanju kriterijev obmejnosti in čezmejnosti, ki jih pona-zarja ravno primer Beneške Slovenije ali konec koncev, celotna slovensko-italijanska politična meja. Prej jugoslovansko-italijanska in danes slovensko-italijanska meja v celotnem toku poteka skozi različen tip pokrajine: gosto poseljenih, infrastrukturno razvitih, ekonomsko trdnih območij na obeh straneh meje v njenem spodnjem in osrednjem delu in na drugi strani nasprotno, izrazito depopulacijskih, socio-ekonomsko revnih območij, prav tako na obeh straneh meje v zgornjem delu. Medtem ko prva že zgodovinsko nadaljujejo tradicijo integracije in sodelovanja ter ustvarjanja regije, ki je s prisotnostjo meje samo formalno pridobila termin čezmejna, se pri drugih pojavi vprašanje, ali lahko govorimo o določenem tipu čezmejnega območja – torej o skupnem čezmejnem prostoru ali le o določeni stopnji intenzivnosti čezmejnih stikov.

Prescott v kontekstu geopolitičnega proučevanja meja in mejnih območij izpostavi štiri vidike, ki naj bi jih upoštevali pri pregledu mejnega območja (Prescott, 1987: 160–173):

1. Politična meja kot element kulturne pokrajine.
2. Vpliv meje na pokrajino in ekonomsko aktivnost.
3. Vpliv meje na vedenje prebivalstva ob meji.
4. Vpliv meje na državno politiko.

Konkretni Prescottov vidik geografskega proučevanja je moč umestiti v širše vidike obmejnosti:

- socio-ekonomski vidik,
- kulturno-, narodnostno-jezikovni vidik,
- politični vidik,
- prostorski vidik, ki pri Prescottu ni izrazit, dotika pa se področja perifernosti.

Periferna območja namreč sledijo drugačnemu razvojnemu trendu. Periferne regije so na nacionalni ravni manj dovzetne za integracijske tokove in politično komunikacijo. Periferno prebivalstvo je namreč bolj nagnjeno h kulturni neodvisnosti, hkrati je bolj konservativno v primerjavi s prebivalstvom v bližini večjih centrov, zaradi tega pa seveda manj dovzetno za sprejemanje kulturnih in nacionalnih norm. Periferna območja lahko vsebujejo tudi elemente obmejnosti oziroma obratno. Vidik, ki ga gre izpostaviti, je torej dvojni odnos mejnih območij na eni strani, že omenjena

vez periferija – center, in na drugi strani periferija kot obmejno območje v povezavi z območjem na drugi strani meje.

Če se povrnemo na vprašanje, zastavljeno v prejšnjem odstavku, vprašanje o določanju kriterijev in opredeljevanju čez-mejnih območij, lahko v luči omenjenega diskurza o meji in obmejnosti osvetlimo Beneško Slovenijo kot obmejno območje, kjer prisotnost meje vpliva na družbene segmente v Benečiji, tudi prebivalstvene. Socio-ekonomski kriterij, ki opredeljuje čezmejno regijo v srednjem in južnem delu slovensko-italijanske meje, na goriškem in tržaškem območju z zaledjem Krasa, v Benečiji ne pride do izraza. Razliko v izoblikovanju čezmejne intenzivnosti gre iskati v preteklih družbenih faktorjih, zgodovinski izkušnji v okviru državnih in političnih sistemov. Politično mejo v Beneški Sloveniji, danes državno mejo med Slovenijo in Italijo, lahko opredelimo kot konsolidirano mejo, kjer se je mejna črta naslonila na reliefne enote in v dolgi zgodovini doživljala malo sprememb. Je pa res zarezala v redko poseljen, a narodnostno in kulturno enotni prostor. Skupna karakteristika Beneške Slovenije, ki jo ima z območjem zgornjega Posočja in zgornjega Ponadižja, je narodnostna, jezikovna homogenost ter nekatere skupne demografske poteze. Govoriti o obmejni regiji je torej prepogumno: obmejna regija je namreč regija bolj po principu funkcionalnosti kot po principu homogenosti. (Bufon, 1992: 350) Je relativno kompleksen prostor, ki ga opredeljujemo kot obmejna regija zaradi visoke stopnje medsebojne povezanosti, komplementarnosti in integriranosti. (Klemenčič, 1987: 58) Pa vendar, poleg funkcionalnega vidika je obmejna regija to tudi zaradi principa homogenosti, saj obe območji združuje pripadnost isti kulturni pokrajini, obmejno prebivalstvo pa označujejo iste kulturne karakteristike. (Bufon, 1993: 101)

Vidik obmejnosti ima v Beneški Sloveniji posebno mesto. Vsekakor lahko govorimo o različnih obsegih (ob)mejne regije, tako vsebinsko kot prostorsko. Posamezni sklopi vsebin, ki opredeljujejo obmejnost, so podani že v naslovu poglavja. Gre torej za kulturno, narodnostno ter jezikovno razmejevanje (vse tri meje lahko terminološko skrčimo na skupni imenovalc, imenujmo ga etnični stik), na drugi strani pa imamo politično mejo med državnimi tvorbami. Poglejmo najprej to razmejevanje, politično mejo, njen potek in pomen v Benečiji. Meja je bila predstavljena kot politično-geografski prostorski element: njena konsolidacija in (ne)spreminjanje v obdobju praktično od 14. stoletja dalje vse do danes. Vsekakor lahko govorimo o stari razmejitveni črti, ki ni zarezala v gosto poseljeno prostorsko jedro, kot je to naredila razmejitev na Goriškem ali Tržaškem. Pa vendar, ko govorimo o časovno tako dolgo konsolidirani meji, se nam seveda postavi vprašanje, kako se je meja ohranjala tako dolgo, pravzaprav kot neke vrste rana znotraj homogene celote. Odgovor gre zopet iskati znotraj sociološkega polja. Omejevanje namreč lahko poteka tudi na ravni oseb – med njimi. Simmel tak proces opredeli kot proces izgradnje moči in občutka za moč in zakonitost lastnega polja. Dodajmo, da gre za izgradnjo zavesti ideološke pripadnosti. Simmlova opredelitev izgradnje meje se sicer dotika posameznika in preko njega teži k skupnosti – zamejeni entiteti –, brez pogoja nacionalne čistosti. Posledično je prisotnost meje v Beneški Sloveniji izoblikovala tip teritorialnega vedenja, katerega del je meja (eden najbolj tipičnih ali ponazoritvenih pri-

merov je tihotapstvo – »kontrabant«–, nadalje politična identifikacija in pripadnost, ki je bila povezana s statusom, ki ga je opredeljevala meja, odnos državne politike do Benečije in slovanskega prebivalstva zaradi blokovske delitve ...). Posebnih oblik sodelovanja kot jih najdemo na primer v goriški ali tržaški regiji, po drugi svetovni vojni ne najdemo v tako intenzivni meri. Vzrokov za to je več: reliefna zaprtost območja (redka prometna povezanost, izrazita periferija na obeh straneh meje), oddaljenost večjih centrov, politična situacija po drugi svetovni vojni. Ko se je meja spremenila v ideološko, politično, versko, jezikovno in vojaško ločnico manihejske vrste, je postala Benečija temačno zakotje, zadnja postaja, pozabljen, zapuščen in samemu sebi namenjen kraj, vendar pa podvržena posebnemu nadzoru. (Ruttar, 2000: 5)

Predvsem obdobje po drugi svetovni vojni je z vidika meje in političnih vsebin najpomembnejše. Meja, ki je obstala po letu 1954, je postavila še en pomemben vidik, ki ga je potrebno upoštevati, saj šele danes, ko so meje zopet v procesu preoblikovanja, dobiva pravno priznanje in zaščito. Gre seveda za narodno manjšino, dejstvo, ki ga je ustvarila politična, državna meja in vidik narodne pripadnosti. Politična afirmacija prebivalstva v Beneški Sloveniji pa ima zelo pomemben vpliv prav na demografsko strukturo in procese v Benečiji, na procese ohranjanja in spreminjanja identitete, demografske pojave in na izoblikovanje demografske slike Benečije, ki jo je zaznamovalo predvsem praznjenje območja – emigracija.

Ko skušamo opredeliti narodnostni stik Benečije kot celote v luči politične meje, moramo biti pri tem poskusu natančni. Politična meja in narodno-kulturni ter jezikovni stik namreč ne sovpadata. Narodnostna meja med slovensko in romansko (italijansko in furlansko) etnijo velja za eno stabilnejših in starejših etničnih meja v Evropi. (Stranj, 1999: 144)

Beneško Slovenijo lahko torej prostorsko dojemamo kot neke vrste enklavo, ki jo je ustvarjal že omenjeni etnični in politični stik in do katere je imela država Italija, pa končno tudi Jugoslavija in za njo Slovenija, poseben odnos. Vprašanje, ali je pomembnejše oziroma pravilnejše govoriti o beneško-slovenskem stiku ali razkolu, pravzaprav ni toliko pomembno. Lahko pa ga parafraziramo in zastavimo tako, da prvo dejstvo razlaga drugo in ga na nek način celo vzpodbuja. V končni obliki lahko govorimo o obmejnosti – posebnem tipu obmejne regije, s posebnim demografskim ciklusom,

Družbeno-geografske determinante, navedene v tem poglavju, nam podajajo celostno podobo zgodovinskega razvoja Beneške Slovenije. Metodološko so bile izbrane zaradi več vzrokov:

- ustvariti celostno razvojno sliko Beneške Slovenije, kar nam daje podlago za razumevanje današnje podobe Beneške Slovenije;
- možnost izločevanja in posamičnega ali systemskega vrednotenja determinant, njihovega kvantitativnega in kvalitativnega vpliva na strukturne elemente v Beneški Sloveniji;
- komparativna vrednost determinant – možnost primerjave komponent s pokrajinami v Sloveniji in drugje po svetu;
- ovrednotiti njihov vpliv na demografsko strukturo in procese.

VPOGLED V DEMOGRAFSKO STATISTIKO: DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI IN IZVOR MIGRACIJSKIH PROCESOV

Najosnovnejšo sliko demografske strukture Beneške Slovenije nam poleg števila prebivalstva poda struktura poselitve. Jedro poselitve tvorijo vaška naselja z do 100 prebivalci. Kar okoli 80 % vsega prebivalstva Beneške Slovenije živi v manjših naseljih, kjer število prebivalcev ne dosega 100. Na prvi pogled gre torej za izrazito ruralno pokrajino, odmaknjeno od večjih mestnih središč. Analiza naselij omogoča vertikalni in horizontalni pogled na gibanje prebivalstva. V vertikalnem pogledu primerjamo naselja po številu prebivalstva v posameznem letu. Horizontalni pogled pa omogoča primerjanje sprememb števila naselij v posameznem prebivalstvenem razredu. Prva, vertikalna analiza, nam poda normalno in pravzaprav pričakovano sliko naselij v Beneški Sloveniji. Od leta 1951 do 2001 sledi enakomeren upad števila naselij z več kot 50 prebivalci. Odnos med številom naselij in prebivalcev je obratnosorazmeren. Horizontalna analiza za posamezen prebivalstveni razred pa kaže drugačno sliko. Gre za dvoje gibanj. Število naselij, ki imajo manj kot 50 prebivalcev, je v obdobju 1951–1991 naraščalo. Naselja v vseh drugih prebivalstvenih razredih pa upadajo. Splošni trend je, da je število majhnih naselij (z manj kot 50 prebivalci) naraslo zaradi neugodne starostne strukture prebivalstva (majhna rodnost, sorazmerno velika smrtnost) in emigracije.

Drugi vidik poselitvene in prebivalstvene geneze tvorijo mesta. Razporeditev mest je vezana na prostor, na reliefno ugodna območja ob prehodu rek iz hribovja v ravnino, kjer so se izoblikovale široke rečne doline, ki se odpirajo v ravninske dele. Vendar prostorski vidik sam po sebi ne predstavlja najpomembnejšega elementa, ki je botroval nastanku mesta. Mesta so seveda prispevala k demografskemu razvoju Beneške Slovenije, sicer ne kot jedra poselitve, ampak kot nosilci razvoja perifernih zaledij. Mesta so torej na nek način nosilci poselitvenega razvoja in predstavljajo gravitacijska območja celotne Beneške Slovenije.

Taka kvantitativna analiza naselij v Beneški Sloveniji nam torej že nakazuje povezavo med prostorsko sliko poselitve Beneške Slovenije in demografsko strukturo.

Prostorska poselitvena slika Beneške Slovenije se giblje znotraj višinskega intervala 90 in 954 metrov nadmorske višine. Izstopata dve višinski območji, kjer je število naselij gostejše. Prvo je v pasovih od 100 do 300 metrov nadmorske višine. Gre za dolinska dna, ravninske aluvialne dele rečnih dolin. V tem pasu najdemo kar 111 naselij ali 45 % vseh naselij v Beneški Sloveniji. Območno v ta pas spadajo naselja v Nadiških dolinah ter v srednji Benečiji (v ravninsko-hribovskih občinah), na območjih prehoda iz ravninskih delov v višje dele (do 280 metrov nadmorske višine). Naselja v Terskih dolinah ležijo v višjih višinskih pasovih. Drugo območje, kjer je razporeditev naselij po višinski pasovitosti gostejša, je območje med 500 in 600 metri, kjer imamo v celotni Benečiji 31 naselij (12,5 %). Tudi višji predeli izkazujejo dokaj visok delež naselij. Skupaj v 5., 6. in 7. višinskem razredu leži 41,3 % naselij. Podrobnejša analiza

nam pokaže, da Terske doline prevladuje jo z naselji nad 400 metri (občini Tipana in Bardo).

Vzroke za gostejšo poselitev dveh različnih višinskih pasov najdemo v naravnih dejavnikih, povezanih s prevladujočim ekonomskim modelom, ki je temeljil na samoporabi – poljedelstvu in živinoreji. Tako so bila v nižinskem pasu aluvia ugodna območja za poljedelstvo, v pasu med 500 in 600 metri pa so poseljena terasasta pri-sojna območja; v tem pasu ponovno uspeva tudi koruza. Višje ležeča naselja, ki so bila izrazito živinorejska, so zahtevala več je (predvsem pašne) površine, tako je v predelih okrog 1000 metrov prevladovalo pastirstvo.

Trditev, da je prostorska poselitvena distribucija v Beneški Sloveniji neugodna, je izraz, ki se časovno identificira z današnjimi življenjskimi normami. Nazorneje bi dejansko stanje opredelili in razložili z izrazom *infrastrukurna stagnacija*. V po-vojnem času je Beneška Slovenija doživljala usodo praznjenja prebivalstva. Bivanjska neugodnost, nakatero mislim, ko opredeljujem Benečijo kot območje infrastrukturne stagnacije, je v visokih stroških obnavljanja in vzdrževanja stavbnega fonda in pro-metne infrastrukture. Slaba infrastrukturna opremljenost skupaj s politično pogojeno izolacijo območja ob blokovski meji je Beneški Sloveniji onemogočila konkurenčni razvoj v kategoriji hribovskih kmetijskih območij. Ravno opuščanje kmetijstva ozi-roma modernizacija gospodarskih struktur v nižini je v Beneški Sloveniji pospešila spreminjanje bivalnega okolja. Izgubljanje vaških jeder – bistvene (arhitekturne) dediščine v Beneški Sloveniji – je poleg zunanjega spreminjanja vasi pospešilo tudi krhanje mnogo globlje vezi, ki je Benečana vezala na stereotip kamnitega vaškega jedra. Na tem mestu tako že lahko govorimo o identiteti Beneških Slovencev, ki se začne izgubljati skupaj s panogami, ki so predstavljale jedro oziroma bistvo bivanja v Beneški Sloveniji.

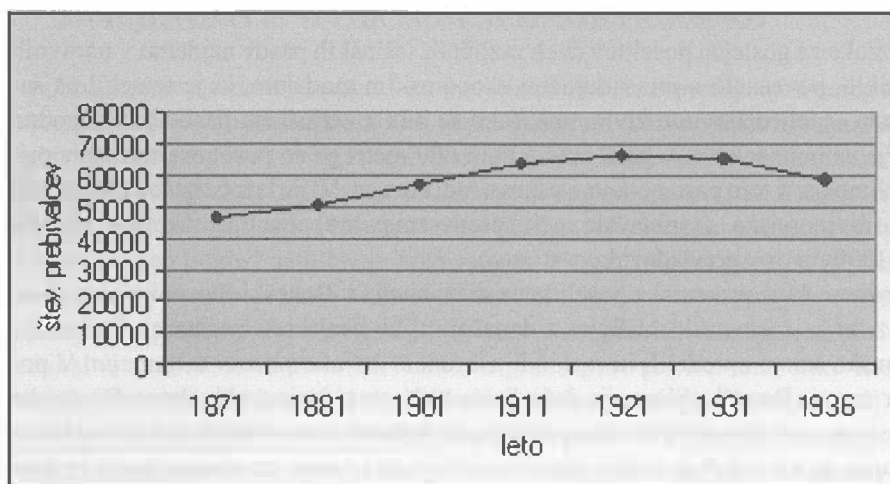
Današnje razvojne strukture in njihovi nosilci morajo graditi razvoj na demograf-ski sliki, ki jo je Beneška Slovenija podedovala, ter v njej poskušati najti elemente, ki so bili privlačni za prve prebivalce pred stoletji, in jih funkcionalno prenesti v današnji čas. Celota danosti, ki jih premore Benečija, predvsem kot posrednik med Furlanijo in slovenskim gorskim svetom skupaj z etnično strukturo, urbanističnimi posebnostmi, kot most med romanskim in slovanskim zaledjem, lahko danes predstavlja razvojni potencial. (Stranj, 1999: 143)

DEMOGRAFSKA STATISTIKA

Za razumevanje sodobnega demografskega razvoja Beneške Slovenije je vsekakor nujen vpogled v predvojno demografsko gibanje. Obdobje pred drugo svetovno vojno namreč dosega prebivalstveni višek v številu prebivalstva leta 1921, na drugi strani pa se v tem obdobju sproži proces, ki v Benečiji traja še danes: prebivalstveni upad.

Prebivalstveno gibanje v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja do druge sveto-vne vojne zahteva pozorno analizo. Pri spreminjanju prebivalstva je namreč potrebno

Graf 1: Gibanje števila prebivalstva Beneške Slovenije v obdobju 1871 – 1936

upoštevati nekatere elemente oziroma kriterije uradne statistike, ki je izvajala štetja prebivalstva. Tako je potrebno najprej opredeliti razliko med stalnim in prisotnim prebivalstvom (med rezidenčnim in prezentnim prebivalstvom). Stalno ali rezidenčno prebivalstvo je opredeljeno s pravno kategorijo stalnega bivališča in zajema vse osebe s stalnim bivališčem na nekem območju ne glede na njihovo prisotnost v času izvedbe popisa. Drugo – prisotno ali prezentno prebivalstvo – pa zajema vse osebe, prisotne v času popisa, ne glede na njihovo dejansko stalno bivališče. (Malačič, 1993: 15)

Natančnejša ali konkretna opredelitev, ki se nanaša tudi na Beneško Slovenijo, je opredelitev uradne italijanske statistike (ISTAT, 1991: 35):

o Stalno (rezidenčno) prebivalstvo neke občine je prebivalstvo, ki ima v občini stalno bivališče in v tej občini tudi biva, ter prebivalstvo, ki ima v občini stalno bivališča, a je odsotno zaradi naslednjih vzrokov:

- emigracija v drugo občino ali v tujino; gre za izseljevanje, povezano z opravljanjem dela, ki je lahko sezonsko ali kako drugače začasno;
- opravljanje vojaške službe ali prostovoljnega dela;
- okrevanje v zdraviliščih zaradi kakršnih koli vzrokov, katerih odsotnost ne presega dveh let (štetje odsotnosti se začne z dnem odhoda iz rezidenčne občine);
- odsotnost zaradi pravosodnega pridržanja, ki ni daljše od petih let, odsotnost zaradi previdnostnih vzrokov, prevzgoja, odsotnost pa ni daljša od petih let;
- posel, turizem, krajša terapija in podobni vzroki;
- opravljanje državnih služb v tujini;
- poslanstva, ki imajo sedež zunaj rezidenčne občine ter so povezana z opravljanjem profesionalne kvalifikacije, ki pa ni povezana s profesionalnim napredovanjem;

- vkrcanje na vojaško ali trgovsko ladjo.

o Prisotno prebivalstvo neke občine je prebivalstvo, ki se nahaja v občini na dan štetja, pri tem pa so upoštevani prebivalci s stalnim bivališčem v omenjeni občini, drugih občinah ali tujini.

Omenjena definicija stalnega in prisotnega prebivalstva, ki smo jo povzeli po ISTAT-u, se nanaša na leto 1991. Težko bi sicer brez zadržkov aplicirali to definicijo na popise prebivalcev pred drugo svetovno vojno (v obdobje 1871–1936). Gre namreč za spreminjanje določenih statističnih standardov, kar seveda pomeni tudi drugačno interpretacijo. Pojavi se tako problem interpretacije kot primerjave podatkov poljubnih obdobj. V izogib takim anomalijam je potrebno omeniti najopaznejše kritične elemente v prebivalstvenih cenzusih, ki zadevajo število prebivalcev v Beneški Sloveniji.

Popis prebivalcev leta 1901 je k rezidenčnemu prebivalstvu štel tudi prebivalce, ki se niso odselili za zelo dolgo obdobje. (Bergnach, 1992: 52) Gre seveda za začasne emigrante, ki jih štejemo v kategorijo stalnega prebivalstva. Problem pa nastane, ker časovni interval začasne odsotnosti ni natančno določen.³ Prav tako je pomemben kritični trenutek popisa prebivalcev. Glede na sezonskost selitev v Beneški Sloveniji je popis podal razmerje med stalnim in prisotnim prebivalstvom, kar je podajalo demografsko sliko v določenem obdobju. Tak primer je popis prebivalstva leta 1911, ki je potekal v mesecu juniju, ko je delež odsotnosti začasnih migrantov majhen.

Demografska slika, ki jo izraža razmerje med stalnim in prisotnim prebivalstvom v Beneški Sloveniji vse do druge svetovne vojne, na prvi pogled pravzaprav ne vzbuja posebne pozornosti. Deleži odsotnega prebivalstva (razmerje med stalnim in prisotnim) se gibljejo pod 10 % v hribovitih občinah in do največ 15 % v nižinskih občinah. Relativne vrednosti sicer zrcalijo na prvi pogled višjo vrednost kot dejanski, absolutni podatki. Vsekakor je predvojno obdobje v demografskem pogledu za Beneško Slovenijo najpomembnejše v kvalitativnem pomenu. Gre namreč za procese, kot so emigracija, socio-ekonomske spremembe, ki so se izoblikovali ravno v tem obdobju, kulminaciji pa so dosegli v kasnejših, tudi povojnih obdobjih.

Preglednica 1: Število prebivalstva v občinah Beneške Slovenije v obdobju 1951–2000

	1951	1961	1971	1981	1991	2000
Taipana / Tipana	2841	2258	1251	936	777	731
Lusevera / Bardo	2228	1910	1140	949	781	776
Montenars / Gorjani	1465	1065	741	672	607	593
Tarcento / Čenta	11687	10115	9207	8883	8442	8541
Nimis / Neme	4398	3559	2868	2953	2788	2790
Attimis / Ahten	3270	2911	1963	1853	1754	1819
Faedis / Fojda	4566	4100	3253	3084	3013	3045
Torreano / Tavorjana	3404	2918	2352	2267	2259	2336

³ Bergnach omenja definicijo začasnih selitev, ki dovoljujejo odsotnost od 8 do 9 mesecev.

	1951	1961	1971	1981	1991	2000
Cividale / Čedad	11445	10799	11041	11311	11215	11292
S. Pietro al N. / Špeter	3088	2842	2331	2060	2173	2179
Drenchia / Dreka	1392	1128	599	397	255	210
Grimacco / Grmek	1737	1645	929	766	591	521
San Leonardo / Šentlenard	2283	2077	1375	1236	1128	1183
Savogna / Sovodenj	2077	1741	1226	1029	786	699
Stregna / Srednje	1883	1554	952	731	538	479
Prepotto / Prapetno	2036	1536	1190	1065	985	934
Pulfero / Podbonesec	3735	3306	2237	1832	1398	1258
skupaj	63535	55464	44655	42024	39490	39386

Vir: ISTAT

Za razumevanje demografskega modela, ki je opredeljeval prostor Beneške Slovenije ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, je potrebno pogledati nekoliko širši razvoj tako v zgodovinskem kot ekonomskem in političnem smislu. Propad Beneške republike je za Benečijo pomenil izgubo politične avtonomije, ki je prostor, poseljen s slovansko narodnostjo, postavljala v poseben položaj proti nižinskim italijanskim in furlanskim delom. Ravno avtonomija je bila ključna komponenta pri ohranjanju velikega deleža prebivalstva na sicer majhnem območju Beneške Slovenije. Predvsem je to značilno za Nadiške doline. Izguba avtonomnega odločanja s prihodom Avstro-Ogrske pa je pomenila tudi porušenje demografske stabilnosti.⁴ Poleg politične determinante je pomemben dejavnik, ki vpliva na demografske spremembe, ekonomski faktor. Evolutivni tok razvoja je bil namreč podvržen vedno globljim spremembam. Teh pa hribovita območja v primerjavi z ravninskimi predeli Furlanije niso mogla dohajati. Slika, ki se je razvijala v Benečiji, se je dotikala tako kvalitativnih kot kvantitativnih demografskih sprememb. Čeprav smo pričala prebivalstvenemu porastu do leta 1921, pa je življenjski standard prebivalcev upadal. Demografski model, ki se je razvil in zaznamuje predvojno obdobje, kvalitativno opredeljujejo:

- velika parcelacija kmetijskih površin;
- pomanjkanje razvoja kmetijstva;
- razvoj industrije od leta 1800 dalje;
- sprememba socio-ekonomske strukture celotne alpske regije (Bergnach, 1992).

Nekonkurenčno kmetijstvo majhnih kmetijskih enot je kmečko prebivalstvo sililo v veliko zadolževanje. Redke so bile kmetije oziroma družine v slovenskem delu Benečije, ki niso bile zadolžene pri bankah. (Musoni, 1895: 22–27) Razvojno zaostajanje Beneške Slovenije je sililo prebivalstvo v izseljevanje.

⁴ Primer, ki ga navajata Clavorra in Ruttar (1985, str. 108), je uvedba obveznega vojaškega služenja, kar je v Benečiji pomenilo konec ustaljenega demografskega ravnotežja.

PODROBNEJE O EMIGRACIJI

Beneška Slovenija je eno izmed najizrazitejših slovenskih izseljeniških območij. Izseljeništvu v Beneški Sloveniji po tipologiji in splošnem poteku vsekakor sovпада z izseljeniški gibanji, ki so zajela furlanska alpska in predalpska območja oziroma območja slovansko-mediteranskega prostora. Emigracija se je razvila kot strateška opora gorski preživetveni ekonomiji, ki jo je pestil rastoči razkorak med tradicionalnimi kmetijsko-gospodarskimi resursi in potrebami prebivalstva. (Kalc, 1997) Vzroke izseljevanja iz Benečije gre torej iskati v ekonomskih in političnih determinantah. Predvsem ekonomski kriterij je bil ključni dejavnik pri razumevanju beneške emigracije.

Demografski model, ki ga je Beneška Slovenija izkazovala v 19. in še naprej v 20. stoletje, tako zaznamujejo parcelacija terena (kmetijskih površin), pomanjkanje in zaostajanje razvoja na področju kmetijstva predvsem v smeri, ki bi zagotovila ekonomsko samozadosten tip kmetijstva. Ekonomski model, ki ustreza omenjeni demografski sliki, je temeljil na samoporabi poljedelstva in živinoreje, v obdobjih sukcesije pa je bil dopolnjen z rokodelstvom, trgovino in drobno industrijo, v katero uvrščamo gradbena dela, kamnoseštvo in podobna opravila. Le-ta so bila vezana na začasno odsotnost delovne sile (najprej moške, kasneje tudi ženske), torej na začasno emigracijo, ki se pojavlja v 19. stoletju.

Hribovski predeli Beneške Slovenije so postajali z nekonkurenčnim kmetijstvom, ki ekonomsko ni zadoščalo za preživetje, odvisni od razvitejših nižinskih delov. Tako se je razvila prav začasna emigracija, ki so jo v večini sestavljali moški emigranti. Tukaj lahko potrdimo dejstvo, ki ga izražajo podatki o prisotnem in stalnem prebivalstvu leta 1901. Dejstvo je, da prvi emigracijski valovi iz začetka 20. stoletja v samo jedro Beneške Slovenije, torej v slovensko poselitev, ne sežejo s tako močjo, kot na obrobne občine v Furlaniji: občine Špeter (S. Pietro) – v obdobju 1895–1899 emigrira 3 % prebivalstva, San Daniele 13 %, Gumin (Gemona) 16,2 %, Čenta (Tarcento) 10,5 %. (Clavora, Ruttar, 1985: 108) Začasna oziroma sezonska emigracija prebivalstva pa se povečuje vse do leta 1921. To leto predstavlja prebivalstveni višek v Beneški Sloveniji. Prelomno pa je predvsem po tem, da se začasne emigracije vedno bolj spreminjajo v stalne. Revščina in pomanjkanje, ki sta sledila obdobju po prvi svetovni vojni, sta postala glavna migracijska vzroka. Izseljevanje prebivalstva je z letom 1921 začela dobivati večje razsežnosti vse do leta 1951 (in dalje).

Širši pogled na model migracij s tipologijo, kot jo poda Klinar, že na začetku razkrije težavo, ki je specifična prav za slovenski etnični prostor in tudi za Beneško Slovenijo. Pojem mednarodne migracije, ki se navezuje na državno mejo, predstavlja problem takrat, ko se meje države ne prekrivajo z nacijo. Slovenski etnični prostor v svoji politični zgodovini beleži pripadnost večnacionalnim državam (Avstro-Ogrski, Italiji, Jugoslaviji). To pa oteži opredeljevanje slovenskega izseljeništv. »Kam prištetih probleme izseljevanja slovenskih narodnih manjšin? Ali je preseljevanje pripadnikov manjšin v Italiji, ki se preseli v italijansko področje, izselitev ali mora za to prestopiti meje Italije?« (Lukšič, 1995: 52)

Največkrat uporabljena teorija, ki poskuša razložiti vzroke in selektivnost migracij, je teorija dejavnikov odbijanja in privlačevanja (push – pull faktorji). Razlaga migracij le z upoštevanjem dejavnikov odbijanja in privlačevanja ni vedno zadostna, potrebno je upoštevati socialno okolje, zgodovinske karakteristike, subjektivne dejavnike. Na podlagi tega K linar opredeli tri temeljne vzroke oziroma motive migracij:

- ekonomski vzroki in motivi;
- politični in vojaški vzroki;
- osebni in družinski vzroki.

Natančno kategoriziran je migrantov je pravzaprav izredno težko, saj pogosto nalletimo na interakcijo vzrokov ali pa na preozko pojmovanje fenomena migracije znotraj stroke, kot so na primer ekonomske teorije z mikroekonomskimi pristopi, vlogo trga ali teorija človeškega kapitala. (Malačič, 1993)

Evolutivni tok razvoja je bil podvržen vedno globljim spremembam, ki so se odražale na socio-ekonomski strukturi prebivalstva predalpskega in alpskega prostora po prvi svetovni vojni:

- pojavijo se nova komunikacijska sredstva, kar zmanjša stopnjo izolacije gorskih in hribovskih predelov,
- vzpostavljajo se vezi z bližnjimi večjimi centri.

Ravno ta razvojna dejstva ob koncu 19. stoletja prinašajo v skupni ravninsko-hribovski prostor Beneči je pravzaprav negativni trend, ki poruši ravnotežje v tradicionalnih agrarnih ekonomskih modelih. Razvoj urbanih centrov je zmotil tradicionalna območja in postavil hribovske predele v odvisnost od razvitih nižinskih predelov. Pojavijo se torej poli privlačnosti, mesta v nižinskem delu Benečije in Furlaniji: Gumin (Gemona), Čenta (Tarcento), Čedad (Cividale), Gorica (Gorizia), Videm (Udine).

Stara ekonomija kmetijstva, katere dohodki so se naslanjali na izseljevanje (začasno ali stalno) in skromne obrtne dejavnosti, se je bila primorana zatekati k ekonomiji na nivoju družine, k dohodkom iz industrije, terciarnih dejavnosti in kmetijstva, lociranih v bližini večjih centrov, ki so prinašali ekonomsko stabilnost in s tem tudi demografsko stabilnejše stanje.

Groba slika izseljevanja iz Beneške Slovenije kaže na prepletanje začasne in stalne emigracije, izoblikujejo pa se razvojne faze emigracije, ki temeljijo na skupnih potezah emigracije v določenem časovnem obdobju:

- o Prva razvojna faza se je ponekod razvila že v poznem srednjem veku in je trajala do prvih desetletij 19. stoletja. Temelji na agrarno-pašnem ciklusu, ki v delu leta predstavlja »mrtvo« sezono (zimsko obdobje). Izseljenci, večinoma moški, so takrat zapuščali svoje domove in odhajali na delo kot gozdarji, krošnjarji, potujoči obrtniki.

- o Druga razvojna faza od 19. stoletja dalje že prinaša spremembe, ki jih vzpodbudijo družbeno-gospodarski dejavniki (gradnja infrastrukture, odpiranje delovnega tržišča, urbanizacija). Vzpodbudil jo je razmah izseljevanja z omejenih območij na celoten gorski in predgorski pas ter na furlansko nižino. Sezonskost se je podaljšala in

se premaknila na pomladanske, poletne in jesenske mesece. Spremeni se tudi poklicna struktura – poveča se število zidarjev in nespecializiranih gradbenih delavcev.

Slovensko izseljevanje je v 19. in na začetku 20. stoletja (do 1911) kot demografski razvoj potekalo pravzaprav vzporedno z italijanskim. Delež emigrantov Beneške Slovenije (3 % prebivalstva) je bilo manjše od emigracijskega deleža, ki ga je izkazovala Furlanija (10 % prebivalstva). (Stranj, 1999: 126). Delež izseljenih se je močno spreminjal po okrajih videmske pokrajine. Tako je 1895. leta največji delež izkazoval okraj Humin (Gemona), in sicer 12,89 % stalno odseljenih in 13,44 % začasno odseljenih. Daleč najmanjši delež pa izkazuje špeterski okraj s samo 0,06 % stalno in 2,22 % začasno odseljenih. Začasna emigracija je v obdobju pred prvo svetovno vojno trajala od 7 do 9 mesecev. Leta 1909 ugotavljajo, da je na območju furlanskih občin na sto prebivalcev začasno emigriralo 21,9 prebivalcev (okraj Humin 19,3, Tarcento 18,4, Špeter 11,8 in Čedad 7,5 prebivalcev). V istem obdobju Marinelli poda oceno o povprečno 19 za delo sposobnih moških na 100 prebivalcev. Emigracija, ki se približuje taki številki, je bila okarakterizirana kot »patološka«. (Stranj, 1999: 127) Razlikovanje med začasnimi in stalnimi emigranti je botrovalo odpravi razlikovanja v statističnih popisih od leta 1903 dalje.

o V tretji fazi, po prvi svetovni vojni, nastopi množično zapuščanje beneškoslovenskega prostora. Razvojni razkorak – revščina –, pospeši izseljevanje. Omejitve priseljevanja v ZDA sproži preusmeritev emigracije na srednjeevropske cilje, v Belgijo, Francijo (rudarska območja) ter Argentino. S fašističnimi omejitvami izseljevanja v inozemstvo pa se razvije izseljevanje v notranjost Italije in italijanske kolonije ter proti Nemčiji. Selitve se vedno bolj nagibajo k stalnim oblikam emigracije. Majhna udeležba žensk v emigraciji je še vedno omogočala pozitiven demografski saldo. Upad prebivalstva v Benečiji je bil med letoma 1921 in 1936 12,7-odstoten.

o Četrto fazo, od druge svetovne vojne dalje, je zaznamovalo predvsem izseljevanje v obdobju od 1945 do 1971. Prebivalstvo Beneške Slovenije se odzove na ponudbe mednarodnega tržišča delovne sile in se vključi v meddržavne izseljeniške programe. Usmerilo se je v Belgijo, Nemčijo, Švico, Kanado, južnoameriške države in Avstralijo in šele kasneje k italijanskim urbanim in industrijskim območjem. Italija je tako zopet prešla k predfašističnemu ekonomskemu modelu odpravljanja socio-ekonomskega neravnovesja.

Prvo spremenjeno sliko emigracije – torej povečanje izseljevanja v ostale občine (območja) Italije in zmanjšanje števila emigrantov v tujino –, kaže popis prebivalstva 1971 in kasneje 1981.

Preglednica 2: Število emigrantov iz Beneške Slovenije v tujino ali druge italijanske občine

leto	Tujina	Italija/ostale občine
1951	5374	2775
1971	882	1939
1981	342	1135

Vir: ISTAT

Največ je k spremembi toka migracij s ciljem v Italiji prispevalo žensko prebivalstvo. Porast beležimo že leta 1951, ko ženske opuščajo tradicionalno vlogo in se usmerjajo v industrijo. Leta 1971 delež žensk doseže 46 % v notranjih migracijah in 23,2 % v zunanjih, leta 1981 pa je razmerje 50 % žensk v notranjih in 41,2 % v zunanjih migracijah.

Porast deleža žensk, udeleženih v emigraciji, je seveda vplival na praznjenje v občinah Beneške Slovenije in s tem seveda tudi na močan upad rodnosti (najbolj nazoren je primer občine Dreka (Drenchia), kjer je od leta 1951 do 1981 rodnost upadla za 70 %). Število žensk v rodni dobi (14–45 let) se v obdobju 1951–1971–1991 spreminja neenakomerno. Največji upad kaže obdobje 1951–71, majhen upad pa kasnejše obdobje 1971–91.

Preglednica 3: žensko prebivalstvo v letih 1951, 1971, 1991 v Beneški Sloveniji

	Skupaj	Žensk	Rodno obdobje	Delež upada
1951	63535	31712	14044	
1971	44655	22755	8066	57,4%
1991	39490	20536	7795	96,6%

vir: ISTAT

Preglednica 3 nam potrdi Stranjevo tezo o upadanju deleža ženskega prebivalstva. Njegova še natančnejša analiza pokaže, da so največji upad med popisoma 1961 in 1971 beležili starostni razredi žensk med 30. in 40. letom. Ženske so po Stranjevi oceni kot poročene sledile svojim možem v emigracijo (Stranj, 1999: 132) in tako bistveno prispevale k zmanjšanju rodnosti.

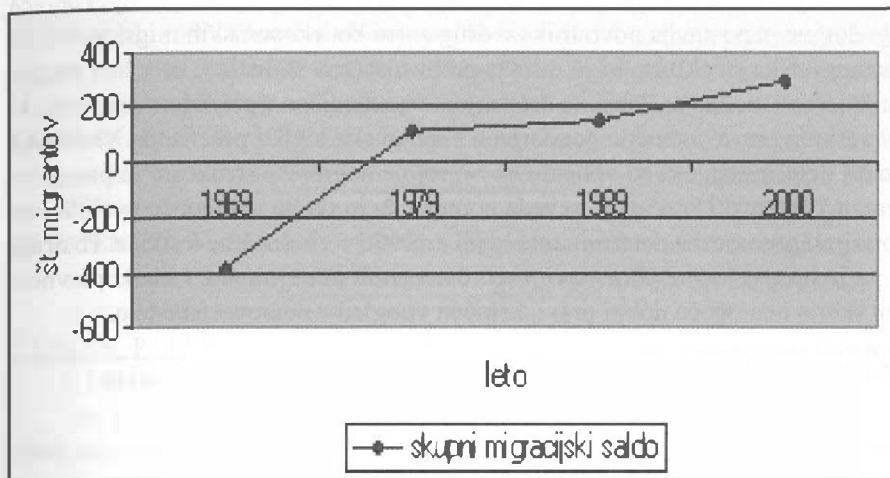
Od sedemdesetih let dalje Furlanija začne doživljati industrijski vzpon. Videmsko območje se intenzivno industrializira in postane znano predvsem po lesni industriji (»trikotnik stolic«). Razvijati pa se začne tudi vmesno območje med Vidmom, Čedadom in Huminom. Urbana središča z močno povečano dejavnostjo v terciarnem sektorju se vlečejo ob vznožju beneškega hribovja vse do Trbiža. Tak ekonomski razvoj Furlanije je seveda spremenil tudi migracijski tok, ki se je začel usmerjati v bližnja območja. Tako se z letom 1971 spremeni razmerje v korist kategorije odsotnih v ostalih občinah z delom vzrokom odsotnosti.

Izjemo v beneškoslovenskem prostoru kot svetla točka v jedrnem prostoru slovenske poselitve predstavlja občina Špeter. Izgradnja industrijske cone v Špetru je pravzaprav poskušala zaježiti odseljevanje že skoraj izčrpane Benečije.

Migracijski saldo, ki ga izkazujejo občine Beneške Slovenije v letih 1969, 1979, 1989 in 2000, kaže na nekoliko drugačno sliko. Da nas ne bi zavedli podatki o skupnem migracijskem saldu, je potrebno preglednico 38 analizirati po posameznih občinah ali posameznih območjih Beneške Slovenije. Slika migracijskega salda po območjih kaže na razlike med njimi. Najslabši saldo tako izkazujejo Nadiške doline, najboljše pa, pričakovano, osrednja Benečija. Analiza podatkov o priseljenih in od-

seljenih prebivalcih v letih od 1969 do 2000 nam pokaže, da se je leta 1969 velik delež prebivalstva priselil iz tujine, prav tako se je velik delež odselil v tujino. Leta 1979 se je število odseljenih v tujino močno zmanjšalo in je v številnih občinah izkazovalo vrednost 0 (vse občine Nadiških dolin z izjemo Špetra). Kje lahko najdemo vzrok za to pravzaprav nasprotnoče si dejstvo o pozitivnem migracijskem saldu v izrazito emigracijskem območju?

Graf 2: Migracijski saldo Beneške Slovenije v obdobju 1969 do 2000

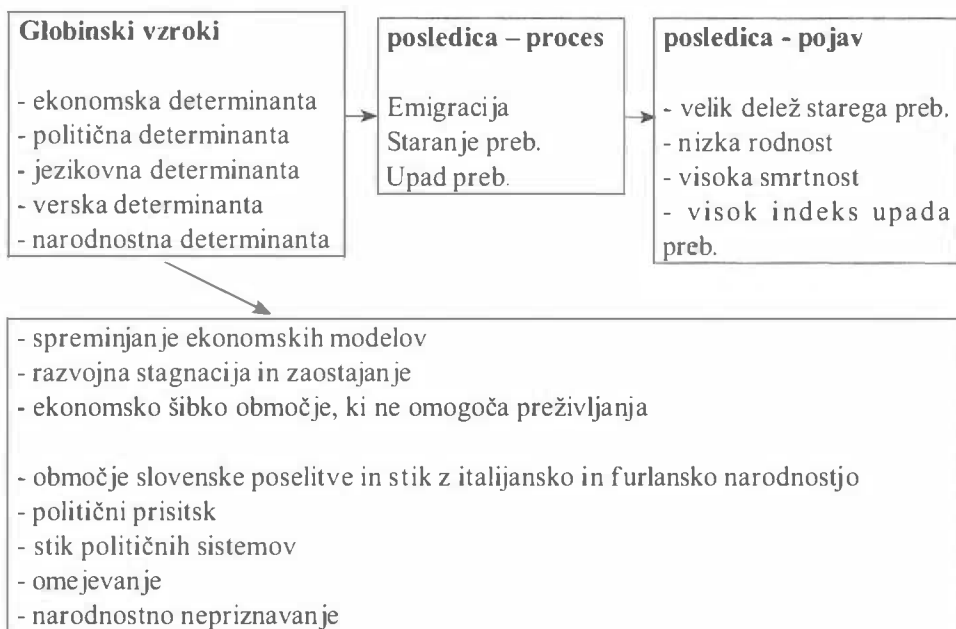
Migracije, ki smo jih obravnavali v Beneški Sloveniji, se dotikajo kontingenta delovne sile. Ravno primerjava starostne strukture prebivalstva in migracije ponuja možno hipotezo, ki bi jo potrdila (ali ovrgla) podrobna analiza v občinah Benečije. Podatkovno dejstvo je, da največji delež priseljenih tvorijo priseljeni iz ostalih občin Italije (nižinske občine torej k migracijskemu deležu štejejo priseljene iz hribovskih občin Terskih in Nadiških dolin). Struktura vračajočega se prebivalstva sestavlja staro prebivalstvo, ki se po upokojitvi vrne v domače okolje. Glede na majhno število prebivalcev v beneških občinah lahko manjše število takih premikov vpliva na migracijski saldo.

SKLEP

Beneška emigracija predstavlja dramatičen potek »osvobajanja« prebivalstva izpod jarma revščine in težkega življenja. Okolje, ki so ga zapustili emigranti, jim pač ni omogočilo dostojne socializacije in ekonomskega preživetja. Kakršnokoli vrednotenje emigracije pa je lahko zelo tvegano dejanje. Prostorsko dejstvo, ki ga je emigracija pustila v Beneški Sloveniji, je lahko predmet razprave tako tukaj živečih kot izseljenih

Benečanov. Odnos, ki ga do domače zemlje goji jo izseljenci, je pogosto ujet v čas zapuščanja Benečije; intenziteta čuta do prostora pa je narasla. Čustvena navezanost na zemljo, ki je bila v Beneški Sloveniji vedno zelo močna in je posebejvala ne samo ljudsko navezanost na zemljo, ampak arhaičen čut človeka po spreminjanju in svojevrstnem kultiviranju pokrajine, marsikje izrazito neugodne za razvoj dejavnosti, na način, ki se močno spogleduje s preteklostjo, se je pri izseljencih spremenila v romantični patos, ki se do neke mere kanalizira tudi skozi povratništvo, pri prebivalstvu, ki je ostalo, pa se navezanost kaže prej kot omejitveni razvojni dejavnik. Vzpodbujanje vračanja beneških emigrantov, kot jo je opisal Clavora, je pogumno dejanje, ki pa zopet obrača kolo zgodovine in postavlja povratnike v drug zorni kot ekonomskih migrantov.

Demografska struktura, ki jo odraža prebivalstvena statistika, se v luči migracijskih procesov močno naslanja na determinante, omenjene v prejšnjem poglavju, ki pa jih vseskozi preveva močno poudarjena ekonomska logika preživetja. Vsebinska obravnava determinant, ki so vplivale na razvoj demografske strukture in procesov, ima izrazito sistemski značaj. To seveda pomeni, da je skoraj nemogoče kvalitativno kategorizirati posamezne determinante in jih umestiti v vrednostne lestvice. Po drugi strani pa je brez celostne obravnave vseh omenjenih determinant v enakopravnem sistemu skoraj nemogoče dobiti pravi, kritičen vpogled v demografsko telo.

Končna prebivalstvena slika Beneške Slovenije in njeno razumevanje pa seveda pomeni tudi to, da lahko pravočasno napovemo razvoj procesov v prihodnosti. Nova strukturizacija evropskega prostora bo namreč takim demografskim mejnikom, kot je Beneška Slovenija ponujala kaj več kot razumevanje do preteklega patosa.

LITERATURA

- BERGNACH, E., 1991. *Analisi di due aree periferiche di confine: le valli di Natisone: tesi di laurea*. Udine, 294 str.
- CLAVORA, F., R. RUTTAR, 1985. *Sloveni ed emigrazione, Čedad/Cividale, Zveza beneških izseljencev*, 165 str.
- BUFON, M., 1984. *Etnično-regionalni razvoj obmejnih regij: primer s Slovenci poseljenega ozemlja v Furlaniji - Julijski krajini: magistrska naloga*. Trst, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- BUFON, M., 1993. *Elementi obmejnosti in faktorji oblikovanja prekomejnih območij na primeru Slovenije. V: Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja*. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo (DELA 10, str. 99–106).
- GRAFENAUER, B., 1977. *Slovenci na zahodni meji: vprašanja srednjeveške kolonizacijske zgodovine Beneške Slovenije s posebnim ozirom na naselitev Slovencev*. Prešernov koledar 1977, str. 97–107.
- KLEMENČIČ, V., M. BUFON, 1991. *Geographic problems of frontier regions: The case of the Italo-Yugoslav border, The geography of Border Landscapes*, London & New York, str. 68–104.
- KLINAR, P., 1976. *Mednarodne migracije: Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med družbo in imigracijskimi skupnostmi*. Maribor, Obzorja, 306 str.
- KOS, M., 1946. *Beneška Slovenija: zgodovinsko ime. V: Trinkov zbornik*, Trst, str. 92–98.
- KRALJ, F., 1983. *Beneški Slovenci. V: Trinkov zbornik*, Trst, str. 11–34.
- LUKŠIČ - HACIN, M. 1995. *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 215 str.
- MALAČIČ, J., 1993. *Demografija, teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana, Ekonomska fakulteta, 366 str.
- MINGHI, J., D. RUMLEY. 1991. *The border landscape concept. V: The geography of border landscapes*, London, Routledge, str. 309.
- PRESCOT, J. R., 1987. *Political frontiers and boundaries*. London, Allen and Unwin, str. 159–174.
- RUTAR, S., 1899. *Beneška Slovenija*. Ljubljana, Matica Slovenska, 188 str.
- RUTTAR, R., 2000. *Beneški maturanti, demografsko stanje: raziskava o maturantih*. Čedad, SLORI, 174 str.
- STRANJ, P., 1989. *La comunita sommersa: gli Sloveni in Italia dalla A alla Ž*, Trst, SLORI, 268 str.
- STRANJ, P., 1999. *Slovensko prebivalstvo Furlanije - Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. Trst, SLORI, str. 9–51, 109–195.
- RAZISKOVALNI TABOR, Robidišče 01, 2001. *Zbornik: 5. tabor študentov geografije* (ur. S. Mesec, S. Škvor), Ljubljana, DMGS, 72 str.

ISTAT (ISTITUTO NAZIONALE DI STATISTICA), STATISTIČNI PODATKI:

- Popis prebivalstva 1951
- Popis prebivalstva 1961
- Popis prebivalstva 1971
- Popis prebivalstva 1981
- Popis prebivalstva 1991

SERVIZIO AUTONOMO DELLA STATISTICA, 1994, Popolazione e abitazioni nel Friuli - Venezia Giulia al censimento 1991, confronti fra i censimenti del 1951, 1961, 1971, 1981 e 1991, Trst.

SUMMARY

JULIAN SLOVENIA: MIGRATION PROCESSES IN VIEW OF BORDERNESS AND NATION FORMING DETERMINANTS

Simon Škvor

Julian Slovenia presents one of the most distinctive emigration regions where reasons should be sought and evaluated in the systematic of the particular space. A complex understanding of the environment and of all its contents, demographic as well, demands as well vertical and horizontal approaches. In other words, comprehension of the entirety or, on the other hand of detailed space characteristics, should be built on a chronological basis and organisation of particular segments and contents.

The historical development of Julian Slovenia can be defined through seven different phases within which specific regional determinants were formed that denoted the social structure of Julian Slovenia in a certain period:

- *Nationality determinant:*
- *Language determinant*
- *Political determinant*
- *Religious determinant*
- *Economic determinant*
- *Determinant of border land*

The group of historical determinants that define Julian Slovenia or denote it should not be understood hierarchically but systematically, correlatively, despite periodical prevalence of influence of a separate determinant. Mutual effects of individual categories are in a complex treating of such small a space as Julian Slovenia, namely very intense. Such intensity of interactive influence reflects precisely in social processes in Julian Slovenia.

In regard of historical significance and in actualisation of contemporary trends in Julian Slovenia, the aspect of borderness is undoubtedly a component that has a multi-strata and very significant influence on the formation of Julian Slovenia as a whole. To be able to understand correctly and complexly that influence and comprehend it as a sort of creative a factor of mainly social-geographical features of Julian Slovenia, it is necessary to understand the notion of border in Julian Slovenia as a formation of interactive

processes between the boundary spaces, and of course at the same time as a phenomenon, which enabled social integration of environment to the political constitution – the state, regardless of content criteria of the space such as nationality and language aspects. Consequently, the long-standing presence of the border in Julian Slovenia definitely shaped a type of territorial behaviour of which is the border (a most typical or demonstrative case is smuggling – “contraband”; furthermore political identification and appurtenance that was connected with the status defined by the border; relation of the state policy to Julian Slovenia and to Slavic population in regard of the Bloc partition ...). From the aspect of border and political contents, perhaps the most important period in Julian Slovenia is after World War II. The border that remained after the year 1954 has set another significant viewpoint that must be considered as it is gaining its legal recognition and protection as late as this day when borders are again in the process of reshaping. In question is of course the national minority, a fact that the political and state border and the aspect of national appurtenance have created. Such, political affirmation of the population in Julian Slovenia has a most significant influence precisely on the demographic structure and processes in Julian Slovenia.; on processes of preserving and changing identity, on demographic phenomena and on forming the demographic image of Julian Slovenia that has been denoted above all by the emptying of the region – by emigration.

The settlement structure of Julian Slovenia is markedly rural, with settlements of up to 100 inhabitants that form approximately 80% of the settlement structure. The settlements are organized on two altitude zones – between 100 and 300 metres height above sea level, and between 500 and 600 metres. We can find causes for such a distribution of settlements in natural factors connected with prevailing economic models, which were based on self-consumption – agriculture and stockbreeding. Insight into demographic structure demonstrates at first sight an obvious trend of lessening of population, which of course reflects in dilapidation of the village structure and villages in general. Increasing is the number of settlements with less than 50 inhabitants that present the core of colonisation of Julian Slovenia, with distinctly aged population. Towns present another aspect of the settlement and population genesis. The distribution of towns is linked to space, to relief favourable regions at passages of rivers from highlands to the plain where wide river valleys were formed that open into the flatland parts. However, the space aspect itself does not present the most significant element that contributes to the development of a town. Towns themselves contributed to demographic development of Julian Slovenia, not as settlement cores (in historical sense) but as carriers of the development of peripheral hinterlands, therefore in some way carriers of colonisation development. That is to say, they present gravitational regions of the entire Julian Slovenia.

For a complex understanding of modern demographic development of Julian Slovenia, an insight into the motion of demographic trends in a longer historical period is necessary. Julian Slovenia is defined as a region with distinctive decrease of number of population in the last 80 years. Julian Slovenia reached its demographic peak in the year 1921. Soon after, the process of demographic decline is triggered. To understand the demographic model, which defined the space of Julian Slovenia at the end of the 19th and at the beginning of the 20th centuries, it is needed to look at a wider development as well in historical as in economic and political senses. The decay of the Venetian Republic and loss of defined political autonomy of Julian Slovenia were key components in keeping a large share of the population on an otherwise small region of Julian Slovenia. This is characteristic of the river Nadiža valleys in particular. The loss of autonomous deciding

with the coming of Austro-Hungary also meant ruining of demographic stability. Besides the political determinant, an important factor that influences demographic changes is the economic factor. The evolutionary stream of development was namely subjected to increasingly deepening changes, which the uplands regions in comparison to the flatland regions could not keep pace with. The image that developed in Julian Slovenia referred to qualitative as well as to quantitative demographic changes. Although we are aware of a demographic increase up to the year 1921, the living standard of the inhabitants was in decrease, which was responsible for the progress of emigration processes.

Emigration in Julian Slovenia therefore developed on the one side as a strategic support to the mountainous survival economy, and on the other because of social political circumstances, which were sharpening and aggravating social development of the multicultural space of Julian Slovenia. A rough image of emigrating from Julian Slovenia indicates the interlacing of temporary and permanent emigration and formation of development phases that base on common characteristics of emigration in a given period.

We cannot neglect the fact data reveal about the irreversible depopulation process triggered and encouraged by emigration itself. Emigration that in Julian Slovenia changes periodically in regard of gender and age of emigrants strongly denotes not only the emptying of the region, therefore numerical decrease, but as well the shaping of social-economic standards in that space.

Demographic structure that reflects from the population statistics in the light of migration processes leans strongly on the in the previous chapter mentioned determinants, which are all along imbued by a strongly stressed economic logic of survival. The content treating of determinants that influenced the development of demographic structure and processes has a markedly systematic character. That means it is almost impossible to categorize qualitatively individual determinants and place them in evaluation scales. On the other hand, it is almost impossible to create a genuine, critical insight into the demographic body without a complex treatment of all mentioned determinants in an equal system. The ultimate population picture of Julian Slovenia and comprehending it also means we can timely predict the development of processes in the future. The new structuring of the European space will offer such demographic landmarks as Julian Slovenia more than understanding for the by-gone pathos.